

Makaleler

“GÖÇMEN İSTEKLERİ” YAKLAŞIMI IŞIĞINDA BEYKOZ, KARASU MAHALLESİ’NDEKİ REFAKATSİZ AFGAN GÖÇMEN ÇOCUKLARIN YAŞAMLARINI SÜRDÜRME MÜCADELELERİ

Nihan Bozok*

Mehmet Bozok**

Öz

Bu makale, İstanbul, Beykoz Karasu Mahallesi’nde yaşamlarını sürdüren refakatsiz Afgan göçmen çocukların hayatlarını sürdürme deneyimlerini tartışmaktadır. Makaleye kaynaklık eden veri, 2015 Temmuz - 2017 Ağustos arasında, Afgan göçmen çocuklar ve Karasu Mahallesi’nin daha eski sakinleriyle yapılmış derinlemesine görüşmelerden oluşan, niteliksel bir araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. Makale, kuramsal olarak “göçmen istekleri” yaklaşımını benimsemektedir. Göç çalışmaları alanında yeni bir yaklaşım olan “göçmen istekleri”, göçmenleri varılan ülke açısından bir entegrasyon sorunu olarak ele almak yerine, göç eden aktörleri göç deneyiminin aktif özneleri olarak görmeyi önerir. Bu çerçeveden bakan bu makale, Karasu Mahallesi’ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukları, öncelikle, göç etmeye karar veren aktif özneler olarak görmeyi önermektedir. İkinci olarak, Afgan göçmen çocukları göçle geldikleri mahallede uygun sosyal mesafeleri yakalayabilmek için pazarlık eden özneler olarak ele almaktadır. Son bölümde ise, göçmen çocuk işçiler olarak sömürülen bu çocukların, dahil oldukları emek pazarında hayatta kalabilmek için stratejiler geliştiren özneler olduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Terimler

refakatsiz göçmen çocuklar, Göçmen İstekleri Yaklaşımı, Afganistan’dan Türkiye’ye göç, zorunlu göç, göçmenlerin hayatta kalma stratejileri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi Sosyoloji (İngilizce) Bölümü, nihanmortas@hotmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi Sosyoloji (İngilizce) Bölümü, mehmetbozok@yahoo.co.uk

Makalenin Geliş Tarihi: 15/10/2018. Makalenin Kabul Tarihi: 04/11/2018

CONSIDERING SURVIVAL OF UNACCOMPANIED AFGHAN MIGRANT CHILDREN IN BEYKOZ, KARASU NEIGHBORHOOD WITH “MIGRANT ASPIRATIONS” PERSPECTIVE

Abstract

This article discusses the survival experiences of unaccompanied Afghan migrant minors in Karasu Neighborhood, Beykoz, Istanbul. The qualitative fieldwork of this research was conducted between July 2015 and August 2017, making interviews with Afghan migrant minors and community dwellers. This article is theoretically grounded on the premises of “migrant aspirations” approach. As a new perspective in migration studies, rather than seeing migrants as a part of integration issues, “migrant aspirations” approach proposes considering the migrant as the active subject of migration experience. With that framework, this article proposes considering Afghan migrant minors in Karasu Neighborhood as the active decisionmakers of migration process. Secondly, it considers them as active subjects who make negotiations in order to manage proper social distances in the neighborhood. Lastly, it considers Afghan migrant children as subjects who develop strategies in order to survive in labor market, where they are exploited as unaccompanied child workers.

Key Terms

unaccompanied migrant children, Migrant Aspirations Approach, migration from Afghanistan to Turkey, forced migration, survival strategies of migrants

Başlangıç

Afganistan’dan dünyaya yayılan göç, son kırk yılın en büyük zorunlu göç dalgalarından biridir. Yakın dönemdeki bazı zorunlu göç hareketlerinden, örneğin 2011’den itibaren Suriye’den ya da 1989’da Kuzey Irak’tan yayılanlardan farklı olarak, ani ve yoğun biçimde birdenbire yaşanmamış, dalga dalga yayılarak devam etmiştir. Afganistan’a komşu olmamasına karşın, özellikle ABD müdahalesini izleyen süreçte, 2003’ten itibaren Afganistan’dan yüzbinlerce göçmen Türkiye’ye gelmiştir. Son yıllarda Afganistan’dan dünyanın çeşitli yerlerine doğru hareket eden göçmenlerin önemli bir kısmını çocuklar ve gençler oluşturmaktadır (Boland, 2010; IOM, 2011; 2014). Bu göç örüntüsü, Türkiye’de de böyle seyretmiştir. Afganistan’da savaş ve çatışma koşullarında yetişkinlerin yitip gitmesi ve ailelerin parçalanması sonucunda hayatta

kalmak için yanında yetişkin bir yakını olmaksızın yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan pek çok çocuk bu göçün aktif özneleri olmuştur. “Refakatsiz göçmen çocuklar”¹ kavramı ile karşılanan bu savaş mağduru çocukların önemli bir bölümü, Türkiye de dahil olmak üzere gittikleri ülkelerde kayıtdışı bir biçimde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Türkiye’de düzensiz olarak farklı şehirlere yayılan bu göçmenler, İstanbul’da kayıtdışı bir biçimde Zeytinburnu, Beykoz, Sancaktepe ve Ümraniye gibi ilçelerde dağınık halde yaşamaktadır.

Bu makaleye konu olan araştırma, 2015 Temmuz - 2017 Ağustos arasında² İstanbul’da, boğaz sırtlarında Beykoz’a bağlı bir gecekondu mahallesi olan Karasu Mahallesi’nde³ yıllardır yaşamlarını sürdürmeye çalışan refakatsiz Afgan göçmen çocuklara odaklanıyor. Araştırmanın sorusunu, başından itibaren, “entegrasyon”, “uyum sağlama”, “kabul edilme”, “dışlanma”, “kültürleşme” ve “asimile olma” gibi karşıtlıklara dayalı ve göçü anlarken göç edenin vardığı ülkeyi odağına alan kavramların uzağında bir yere koymaya çalıştık. Araştırmada Afganistan’dan Karasu’ya gelen refakatsiz göçmen çocukların yaşamlarını sürdürme mücadelelerini ve deneyimlerini dinlemeye, izlemeye ve anlamaya çalıştık. Göç edenlerin kendi beklentilerini merkeze alarak sorular sorduk ve cevapları dinleyip, anlamaya gayret ettik.

Bu makalede, göç eden Afgan çocukları savaş koşullarının oradan oraya savurduğu mağdurlar olarak düşünmek yerine, kendi hayatları hakkında kararlar alan, göç hakkında bilgi edinen, göç duraklarını tayin eden, göç yolunda ve vardıkları yerde

¹ “Refakatsiz göçmen çocuklar” -ya da “refakatsiz küçükler”- (unaccompanied minors), ebeveynlerinin her ikisinden, diğer akrabalarından veya yakınlarından ayrılmak zorunda kalmış, başka bir yetişkinin veya kurumun bakımı altında olmayan, 18 yaşının altında olan veya hukuki olarak ya da geleneklere göre yetişkin sayılmayan kimselerdir (tanım için cf. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Çocuk Hakları Konvansiyonu, 1989; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1997; IOM, 2011, s. 11; 2009, s. 47). Kayıtdışı yetişkin yabancılara uygulanan gözaltı ve benzeri uygulamalar çocuklar için uygun olmayabileceği için, refakatsiz göçmen çocuklar, sınır kontrol süreçlerinde devletler tarafından özel muamele görmektedirler (IOM, 2009, s. 47).

² Diğer bir deyişle araştırma -Ortadoğu, Asya ve Kuzey Afrika’dakiler başta olmak üzere- savaş ve çatışma yaşanan ülkelere dünyaya yayılan zorunlu göçün daha önce hiç görülmemiş bir hızla artışa geçtiği, daha iyi bir yaşam umudu ile yola çıkanların uluslararası sularda boğularak can verdiği ve bazı ülkelerin sınırlarında kitlesel yığılmaların olduğu, tüm bunların sonucunda da AB ve diğer batılı ülkelerin geliştirdikleri politikaların, giderek daha fazla yardımseverlik – sınır güvenliği ikilemine hapsolmeye başladığı “göçün uzun ve sıcak yazı” olarak adlandırılan 2015 yazında başlamıştır (Carling ve Collins, 2018, s. 2; Takis, 7.12.2015).

³ Mahalleden söz ederken, katılımcıların özel yaşamının mahremiyetini korumak için, bir yandan erken yaşta göç etmek zorunda kalan refakatsiz göçmen çocukların talihine, diğer yandan da İstanbul Boğazı’nın kadim akarsularına göndermede bulunan “Karasu” ismini tercih ediyoruz.

hayata tutunabilmek için stratejiler geliştiren özneler olarak görmeyi öneriyoruz. Öte yandan, çocukların bu öznel göç deneyimlerini daha geniş bir tarihsel toplumsal ilişkiler ağının içinde belirlenen hareketlilikler olarak değerlendirmek gerektiğini söylüyoruz.

Bu makaledeki sorumuz iki yönlüdür. İlk, refakatsiz göçmen çocuklar, hayata dair isteklerini yerine getirmeye çalışırken, kendilerine nasıl alanlar açıyorlar, hayatlarını sürdürmek için ne tür olanaklar yaratmaya çalışıyorlar ve ne gibi riskler alıyorlar? Kısacası nasıl kendi göç süreçlerinin aktif olarak eyleyen özneleri haline geliyorlar? İkinci olarak da bu eyleyen göçmen özneyi kuşatan daha geniş çemberdeki koşullar nelerdir? Diğer bir deyişle, bizim örneğimizde olduğu üzere, göç sürecinde refakatsiz çocuklar, güvencesiz göçmen çocuk işçilere nasıl dönüşüyorlar ve varılan ülkenin⁴ yerlileriyle nasıl toplumsal karşılaşmalar yaşıyorlar? Bu soruların yanıtlarını ararken ve göçmenlerin perspektifinden göçü anlamaya çalışırken, biri tarihsel ve diğeri de kuramsal olmak üzere iki durağa uğramak gerekiyor. Bu nedenle ilk önce Afganistan tarihindeki, bazı göç dönemeçlerini, ardından da göçmen istekleri kuramını tartışacağız.

Afganistan'dan Dünyaya Yayılan Göçün Tarihsel Ve Toplumsal Arka Planı

Refakatsiz Afgan göçmen çocukları, spesifik bir göçün kendine özgü özneleri olarak değerlendirmemizin arka planındaki birinci mesele tarihseldir. Afganistan'da yaşam, uzun zamandır savaş koşulları altında biçimlenmektedir ve buna bağlı olarak bir göç kültürü inşa edilmiştir. Afganistan, uzun yıllar boyunca siyasi ve antropolojik anlamda dağınık kabileler ve etnik gruplardan müteşekkil bir göçebe çoban toplumu geçmişine sahiptir (Barfield, 2010; Rasanayagam, 2003; Runion, 2007). Bu topluluklar, öteden beri dağlık ülke coğrafyasında göç etmenin, hayatın olağan bir parçası olduğu bir kültür inşa etmişlerdir (Wahab ve Youngerman, 2010).

Afganistan, modern öncesi dönemde Büyük İskender, Gazneli Mahmut, Cengiz Han, Timurlenk, Babür Han gibi dünya hakimiyeti peşindeki hükümdarlar ve izleyicileri tarafından defalarca işgal edilmiştir. Modern dönemde ise, yirminci yüzyılın son çeyreğine değin üç yüz yıldan fazla bir süre monarşi ile idare edilmiştir (Barfield, 2010). Bu uzun soluklu rejimin ardından, yaşanan gerilimler ve uluslararası müdahalelerin etkisiyle ülkede 1978 yılında Sovyet destekli bir askeri darbe meydana

⁴ Afgan göçmenler için Türkiye her zaman "hedef ülke" konumunda değil, kimi zaman da "transit ülkedir". Bu nedenle "hedef ülke" ifadesini yerine "varılan ülke" demeyi tercih ediyoruz.

gelmiştir. Bu askeri darbe, Afganistan'da halen devam eden -ve ülkeden dünyaya yayılan göç hareketlerinin temelini oluşturan- çatışmalar, karışıklıklar ve biri bitmeden diğeri başlayan savaşlarla dolu trajik bir sürecin başlangıcı niteliğindedir (Barfield, 2010; Runion, 2007; Saikal, 2004).

Ülke 1979'da SSCB tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal, uluslararası müdahaleleri de beraberinde getiren çatışmalara yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1989'da dağılması ve ülkeyi terk etmesinin ardından, bir iç savaş süreci başlamıştır. Taliban, hiçbir odağın üstünlük sağlayamadığı bu iç savaşın ertesinde, 1990'ların sonlarında, kanlı ve baskıcı uygulamalarıyla ülkede iktidarı ele geçirmiştir. Fakat bu süreç, Sovyet işgalinin ardından gelen dönemde başlayan göç dalgasının bir kez daha yoğun bir biçimde artmasına yol açmıştır. 2001'de ABD müdahalesini izleyen -ve günümüze kadar devam eden- dönemde iç barış sağlanamamış ve çatışmalar yoğunlaşarak artmıştır (Barfield, 2010).

Bu yaklaşık kırk yıllık gerilimli süreçte, artan çatışmalarla hız kazanan, yakın tarihin en bilinen uluslararası göç hareketlerinden birini oluşturan Afgan göçünü ortaya çıkarmıştır (Castles ve Miller, 2008). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) göre 2018 itibarıyla "Afganlar Asya kökenliler arasında en büyük uzun süreli mülteci grubu ve dünyadaki en büyük ikinci mülteci grubunu oluşturmaktadır" (BMMYK, 2018).

1979'daki Sovyet müdahalesi ve işgalinden bu yana kırk yıla yakın bir süredir Afganistan'da yaşam, savaşın, çatışmaların ve güvenlik kaygılarının etkisi altında biçimlenmektedir. Örneğin evlilikler, ölümler, ya da eğitim hayatına katılma, katılamama gibi toplumsal süreçler savaşın gölgesi altında yaşanmaktadır. Ekonomik yaşam, sınıfsal ayrımlar, etnik gruplaşmalar süreklileşmiş bir savaşın içinde şekillenmektedir. Öyle ki, halı motiflerinden edebiyat temalarına değin birçok alanda savaş ve çatışmaların izlerini bulmak mümkündür. Bu biçimde yapısal zemine yayılan, ülke tarihini, ekonomisini, politikasını ve toplumun gündelik hayatını biçimlendiren sürekli bir savaş hali, özellikle ülke dışına göçü Afganistan toplumsal ve kültürel hayatının bir parçası haline getirmiştir (Monsutti, 2008).

Burada, bu tarihsel arka plandan hareketle, Afgan göçüne ilişkin bir çıkarıma ulaşmaya çalışıyoruz. Bu göç, savaş kaynaklı bir zorunlu göçtür. Ancak tarihsel olarak, savaşlar, saldırılar, işgaller ve patlamalar yıllardır sürgit devam ettiği için, zorunlu göç artık aniden ve plansız bir biçimde çatışmalardan kaçma olarak yaşanmıyor. Bunun tersine, Karasu'daki refakatsiz göçmen çocuklar örneğinde görüldüğü üzere, göç

Afganistan'ın savaşlar altında biçimlenen kültürünün bir parçası olmuştur. Bu spesifik tarihsel arka plan, tek tek bireysel failerin göçlerini sosyo-tarihsel bir ağın içine yerleştirebilmemize olanak tanımaktadır.

Göç Edenin Gözünden Bakmaya Çalışmak: “Göçmen İstekleri” Yaklaşımı

Refakatsiz göçmen çocukları, göç sürecinin merkezi özneleri olarak düşünmemize imkân veren ikinci unsur kuramsaldır. Göç çalışmaları literatürünün son dönemde geçirdiği dönüşüm bu alanda farklı ve yeni bir bakış açısının yeşermeye başlamasına olanak vermiştir. Biz bu araştırmada, göç çalışmaları alanında son yıllarda ortaya atılan “göçmen istekleri” (migrant aspirations) yaklaşımından hareketle Karasu'daki refakatsiz göçmen çocukları anlamaya çalışıyoruz.⁵

Göçmen istekleri yaklaşımını geliştiren Carling (2002; 2014), Carling ve Collins (2018), de Haas (2010a), Castles (2010), ve Van Heelsum (2016; 2017) gibi kuramcılar, entegrasyon kuramlarının örtük ya da açık karşılaştırma kategorilerini terk edip, göçmenleri yaşamları üzerinde etkin özneler olarak konumlandırarak, göçmenlerin kendi isteklerini merkeze almaktadırlar. Bu yaklaşım aynı zamanda göçmenlerin göç etme niyetlerini, arzularını, düşüncelerini, isteklerini ya da göçe ilişkin deneyimlerini belirli toplumsal bağlamların ürünü olarak görmektedir (Carling ve Collins, 2018). Ayrıca Castles'in (2010) altını çizdiği üzere, göç bir “sorun” değildir; günümüz dünyasını yansıtan karmaşık, çok boyutlu, değişken toplumsal bağlamlar içinde yer alan bir “hareketlilik”dir. Dolayısıyla göçü ve göçmen isteklerini anlamak, günümüz dünyasını anlamak için de önemli bir anahtar sunmaktadır.

Bu yaklaşımın önde gelen savunucularından Carling'in (2014) işaret ettiği üzere, göçün belirleyicilerine baktığımızda iki şey görürüz. Bunların ilki insanların güvenlik, barınma, mutluluk, para kazanma, sağlık, yeterli beslenme, adalet, eğitim, kültürel aidiyet ve anlamlı toplumsal bağlar kurma gibi *genel* istekleridir. İkincisi ise “göçmen istekleri” kavramıyla açıklanabilecek, göç etme yoluyla yoksulluk, tehlikeler, çatışmalar ve baskılar gibi durumlardan uzaklaşarak, göçü arzulanır bir şey haline getiren beklentilerdir. Bu yaklaşım, göç isteklerini insanların *genel* istekleriyle ilişkilendirir ve

⁵ Göçmen istekleri yaklaşımı, bu çalışma için spesifik bir odağa yönelinmesini mümkün kılmıştır. Refakatsiz göçmen çocukların acımasız bir emek sömürüsüne maruz kaldıkları, şiddet gördükleri deneyimler çok fazladır (cf. Bozok, M. ve Bozok, N. 2018). Bu meseleler başlı başına tartışılmayı hakketmektedir. Ancak bu makalede karmaşık, kalabalık bir göç deneyiminin belirli bir parçası olan göçmenlerin aktif özne olmasına odaklanmaktadır.

sosyo-tarihsel bağlamlar içinde göçmen isteklerinin “mevcut olandan daha iyi bir yaşamı istemeye” dayandığına vurgu yapar (Carling, 2014). Göçü anlamaya çalışırken bu istekleri ve ne işe yaradıklarını dikkate alırsak, hareketlilik, zorunluluk ve seçimler arasındaki ilişkileri kurabiliriz. Carling’e göre göçmenlerin istekleri, “insanların kişisel özellikleri ve daha geniş bir göç kültürünün karşılıklı ilişkisi içinde biçimlenir” (2002, s. 5).

Göçmen istekleri yaklaşımını takip eden kuramcılar, klasik göç kuramlarının bazı yerleşik karşıt ikiliklerini yerinden oynatmış ve çok boyutlu bir düşünme alanı açmışlardır. Göç çalışmalarına yeni bir soluk getirmeyi hedefleyen göçmen istekleri yaklaşımı, entegrasyon üzerine kuramların eleştirisinden hareket eder. Entegrasyon kuramları göçü, varılan ülkeyi merkeze alarak, göçmenin orada dil öğrenmesi, eğitime katılması, istihdam durumu, geliri ve göçmenin toplumsal ve kültürel uyumu üzerinden değerlendirir. Böyle bir bakış, göçmenin entegrasyonunu, onun vardığı ülkenin doğum yoluyla vatandaşlık kazanmış yerlileriyle karşılaştırır (Van Heelsun, 2017). Fakat bu durum, göçmenleri kuramsallaştırırken ve bu konuda ampirik araştırma yaparken, bir kategori olarak “göçmenleri” yerliler ile vatandaşlar karşısında ikincil statüde konumlandırır. Onları uyum sağlaması gerekenler olarak ele alıp, hayatları üzerinde aktif özneler olmaktan uzak bir yere yerleştirir.

Göçmen istekleri yaklaşımı, uluslararası fikrine yaslanarak, göçü “çıkış ülkesi” – “varış ülkesi” ile “göç alan ülke” – “göç veren ülke” arasına çizilen düz bir çizgide gerçekleşen bir hareket olmaktan çıkarır ve birden çok durağın olduğu bir hareket ağı içine yerleştirir (Collins, 2009). Diğer yandan, yine klasik göç kuramlarının alameti farikası olan “itme” ve “çekme” fiilleriyle açıklanamayacak güdüleyicilerin bulunduğuna vurgu yapar. İtme-çekmenin yanı sıra göçün “yatkınlık”, “hemen yakınında olma”, “zemin hazırlama” ve “aracılık etme” gibi güdüleyicilerini de dikkate alarak değerlendirmeyi önerirler (Van Hear, Bakewell ve Long, 2018). Bu yaklaşımın ötesine geçmeyi önerdiği bir diğer ikilik ise “zorunlu göç” – “gönüllü göç” ikiliğidir. Bunun yerine, daha karmaşık ve çok yönlü hareket ağları bulunduğuna işaret ederler (Erdal ve Oepfen, 2018). Bu ağlar içinde göç sürecinin -daha da çoğaltılabilecek- ayrılmak, seyahat etmek, varmak, yerleşmek, başka bir yere daha gitmek, yola çıkmayı düşünmek, geri dönmeyi planlamak, geri dönmek gibi aşamaları vardır.

Göçmen istekleri yaklaşımının, bu çalışmanın arka planıyla da kesişen diğer bir kuramsal dayanak noktası da, feminist göç araştırmalarındaki son dönemdeki ilerlemelerdir. Bu araştırmalar, klasik göç çalışmalarının göçü sadece erkeklerin

hareketliliğinden ibaret görmeyi bir kenara bırakmayı ve ataerkillik ve cinsiyetçilik belirleyenlerini eleştirel bir yaklaşımla dikkate alarak, kadınlar, LGBTİ'ler ve çocukları göçün etkin özneleri olarak ele almak gerektiğini vurgulamaktadır. Feminist eleştiri, her bir göçmenin yaşamöyküsünün kendi içinde değerli olduğunu epistemolojik olarak ortaya koymuş ve ayrıca tıpkı araştırmacının kendisi gibi, hikayesini anlatan göçmenin de stratejik bir eyleyen olduğunu metodolojik olarak da göstermiştir (Vives, 2012). Diğer yandan feminist göç çalışmaları, öznellik ve kimliğe açtıkları alanla -istek, arzu, umut, beklenti, hayal, öfke, niyet, arada kalmışlık, sıkışmışlık, risk, belirsizlik, bekleme, özlem gibi- duyguların da göçü tartışırken dikkate alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Böylece göçmen istekleri yaklaşımına temel oluşturacak şekilde göçü insanileştirmişlerdir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu makaleye kaynaklık eden veriyi, makalenin yazarı olan biz iki araştırmacı, Beykoz, Karasu Mahallesi'nde 2015 yılı Temmuz ayında başlayan ve aralıklarla yapılan ziyaretlerle 2017 Ağustos ayında sona eren bir niteliksel araştırma sonucunda topladık. Mahallede Afgan göçmenler ve Karasu Mahallesi'nin "daha eski sakinleriyle"⁶ niteliksel bir araştırma gerçekleştirdik. Araştırmayı gerçekleştirirken, ayrıntılı veri toplayabilmek için, farklı görüşme tekniklerini bir arada kullandık. Araştırmanın kalbini, refakatsiz Afgan göçmen çocuklarla gerçekleştirilen yirmi bir derinlemesine görüşme oluşturuyor. Bunların tamamı, çocukların mahallede kaldıkları evlerinde, onların sözlü izinleriyle gerçekleştirildi. Bu görüşmeler birer saatten fazla sürdü. Misafir edildiğimiz evlerde en az iki, en fazla sekiz kişiyle karşılaştık. Mahalledeki Afgan göçmenlerin çoğunluğu Afganistan'ın Mezar-ı Şerif bölgesinden gelmişlerdi ve anadilleri Özbekçeydi. Bu dil günümüz Türkiye Türkçesine yakın olduğu için, özellikle çocuklar ve gençler hızlı bir biçimde Türkçe öğrenmişlerdi. Böyle olunca, görüşmelerimizi çevirmensiz, Türkçe konuşarak gerçekleştirdik ve karşılıklı anlaştık.

Özel yaşam alanı olan evler, mahalledeki Afgan göçmen sosyalleşmesinin başlıca merkezlerinden biri konumundaydı. Bu evlerdeki kimi çocuklar, sosyal ilişki kurmada çeşitli gerekçelerle daha öne çıkıyordu: kimi mahalleye daha önce gelmişti; kimi iş bulma ağlarına daha hâkimdi ve kimisi de diğerlerinden daha iyi Türkçe konuşuyordu. Bu kişiler, bize yeni görüşmeler için katılımcılar önerirken, etnografik anlamda da bilgilendirici (informant) rolüne sahip oldular.

⁶ Burada "daha eski sakinler" olarak andığımız kişiler mahalleye daha önce iç göç ile gelenlerdir.

Refakatsiz Afgan göçmen çocuklarla evlerinde gerçekleştirilen sözkonusu yirmi bir derinlemesine görüşmenin haricinde, Karasu'da, on dokuz tane daha Afgan göçmenle kamusal alanlarda görüşme yaptık. Evler dışındaki bu görüşmelerin biri bir Afgan ekmek fırınında, diğeri sahibi Afgan olan bir markette, iki tanesi mahalledeki Afganların sosyalleşmesinin kamusal alandaki merkezi olan call-shoplardaydı⁷. Böylece mahallede toplamda kırk Afgan göçmen ile görüşme yapmış olduk. Özellikle, fırında yaptığımız görüşmede öğrendiğimiz, bu fırın ve mahalledeki diğeri iki Afgan ekmek fırınında bir günde üretilen ekmek sayısı, mahalledeki -tamamına yakını kayıt dışı konumdaki- Afgan göçmen grubunun büyüklüğü hakkında kestirim yapabilmemiz için fikir verici oldu.

Öte yandan, mahalledeki daha eski sakinlerden de toplam yirmi dört kişiyle görüşmeler yaptık. Bu görüşmelerin önemli bölümünü mahalledekilerin "Kastamonu'lular kahvesi" ve "Dersim'liler kahvesi" olarak andığı iki mekânda gerçekleştirdik. Bunlara ek olarak, aile sağlık merkezinin hekimlerinden biri, bir market sahibi, bir call-shop sahibi ve mahallede çalışmalar yapan siyasi partilerin mensuplarıyla da görüştük. Böylece mahalledeki Afgan göçmenler ile mahallenin daha eski sakinleri arasında karşılaştırma yapma olanağı bulduk.

Mahalleye hem Afgan göçmenler, hem de daha eski sakinlerin başlıca ulaşım aracı ve karşılaşma mekânı olan, Boğaz güzergahını takip ederek dik yamaçlardaki mahallelere giden belediye otobüsleriyle ulaştık. Görüşmelerimizde, aşağıda anılacağı üzere, gündelik konuşmalarda bu belediye otobüslerinden sıkça söz edildiğini gördük. Özellikle de sabah erken saatlerden itibaren, mahallenin oldukça yakınında yer alan Anadolu Hisarı – Küçüksu hattındaki amele pazarında iş arayan göçmenlerle birlikte saatlerce zaman geçirdik. Bu amele pazarı, araştırma ilerledikçe bizim için soyut anlamda mahallenin kilidini açan yer oldu. Bunun dışında mahallede yürüyüşler yaptık. Parklarda, kahvehanelerde ve mahalledeki restoranlarda oturduk. Call-shoplarda sohbetler ettik. Bayram ziyareti, bebek tebriği ve geçmiş olsun ziyaretleri yaptık. Böylece mahalledeki Afgan göçmenlerin gündelik yaşamlarını daha yakından görme şansımız oldu.

⁷ "Call-shop" adıyla anılan dükkanlar, Afganistan ve diğeri yabancı ülkelerin aranabileceği telefon kartları ile cep telefonları başta olmak üzere, ufak tefek yerel nesnelere, yiyecekler ve özellikle de Afganistan'dan getirilen pirinç, yeşil çay ve kuru üzümün satıldığı yerlerdir.

Göç Etmeye Karar Vermek

Afganistan, göçmen çocuklar için, bir taraftan geride bırakılan ailelerinin yaşadıkları anavatanları, diğer taraftan da yaşanmamış ve çalışmak amacıyla göç kararı alınarak geride bırakılmak zorunda kalınmış çocuklukların mekânı, gelecek için ise evlenmeyi planladıkları kadınlar için geri dönmeyi düşündükleri yerdir. Afganistan'ın koşulları çocukların göç deneyimlerini biçimlendirmiştir. Katılımcıların geride kalan ülkelerini anlatırken en sık tekrar ettikleri temalar, Afganistan'daki uzun yıllardır süren savaş durumu sonucunda ortaya çıkan işsizlik, kronik yoksulluk, etnik çatışmalar ve tüm bunların yol açtığı göçlerdir.

On beş yaşında bir Afgan genci olan Amir sürgit savaşı şöyle anlattı: "Afganistan'da yorulduğum bittim. Ömrümüz misafirlikte geçti. Afganistan'da hep savaş var..." Bir başka katılımcı olan on altısındaki Tahir ise savaşı ve göçü şöyle özetledi:

Bizimkiler hep gurbette. Çin'e bile gittiler. Her yere gittiler. Hep savaştan kaçtılar. Afganistan iyi olsa, zengin olsa... değil. Herkes gurbette. Mesela bizim evde dört kişi beş kişi gurbette. Bir köyde yüz kişi varsa, elli kişisi gurbette. Yaşlılar var. Dört tane yaşlı adam var. Başka kimse yok. Dört beş küçük çocuk var. On iki – on üç yaşında hep gurbete çıkılıyor. Okul falan okuma yok. Anne baba mecbur kalıyor gönderiyor. Savaş var; okul yok. Bombalar patlıyor; çocuklar ölüyor. Bırakmıyorlar çocukları. Çocuk diyor ki "anne baba ben gideyim". Olmuyor burada hayat.

Tahir'in sözlerinde dikkati çeken önemli bir nokta var: çocuklar göç etme kararının verilmesinde etkin bir rol oynamaktadırlar ve göç sürecinin edilgen aktörleri değildirler. Yine benzer bir hikâyeyi Hasan da anlatıyor:

Babam savaşta ölmüştü. Dedeme "artık göç edeceğim" dedim. Dedem "biraz daha büyüyünce gidersen" dedi. Dinlemedim. Kendi başıma ormana yürüdüm. İran'a gidenleri buldum sınırı geçtik.

Göç karar vermeye ilişkin bu anlatılar, savaşın içine doğan çocukların hayatlarını kurtarmak için başka bir ülkeye göç etmek seçeneğini başından beri bildiğini göstermektedir. Afganistan'dan yola çıkıp Karasu'ya ya da dünyanın farklı yerlerine varan çocuklar için göç, ani bir karar, evden kaçış ya da iyi kötü maceralı bir umut yolundan farklı bir şeydir. Göç, Afgan çocuklar için birden beliren ve tüm yaşamlarını yeniden düzenlemelerini gerektiren bir seçenek değildir. Göç, savaşın süreklileştiği bir

coğrafyada dünyaya gelmiş bu çocuklar için, hayatta kalma mücadelesinin -doğdukları ülke koşulları içinde- çok sık karşılaşılan bir yoludur, bir zorunluluktur.

Göç etmek, refakatsiz Afgan göçmen çocuklar için daha önce defalarca denenmiş bir yolun izleri üzerinden giderek bilinen bir yolu tekrar etmek anlamına da gelmektedir. Çünkü, kendilerinden büyük ağabeylerinin de yine kendilerinden önce deneyimledikleri göçün bilgisi, çocuklarda zaten mevcuttur. Kimlerin nereye göç ettiği, ne zaman gittiği, gitme yollarının ne olduğu, hangi ülkelere gitmenin kolay, hangilerinde yaşamının zor olduğu, nerede hangi işlerin yapılabileceği göç yoluna çıkan çocuklar tarafından bilinmektedir. Örneğin on beş yaşındaki İshak “buraya gelmeye nasıl karar verdiniz?” sorusunun cevabı olarak şöyle diyor:

Burada on – on bir sene önceden gelen Afganlar var. Onlar bize telefon açıyorlar. “Çalışmak istiyorsanız gelin buraya” diyorlar. Çalışmazsak olmuyor. İş var diye geliyoruz. Biz Afganlar çok sıkıntıdayız. Sıkıntımız olmasa niye gelelim. Okuma yazma bir şeyler yaparız.

Bir başka çocuk, on dört yaşındaki Hakim ise şöyle anlatıyor:

Savaş çoktu, ben küçüktüm, bomba patlıyordu. Sonra abim İran’daydı. Abime dedim: “Ben geleyim durum çok kötü”. Abim dedi: “Okulda oku, bir şeyler öğren”. Dedim “olmuyor”. Biz yedi kardeşiz hiç okul okuyan yok. Huzur da yok. Okusan iyi bir şeyler öğrenirsin. Şimdi akşama kadar çalışıyorsun. Hep savaş var okula gidemezsin.

Günümüz Afganistan’ında göç, hayatı kurtarmanın, kurmanın olağan bir yolu olarak evlerde, köylerde, mahallelerde ve şehirde konuşulmaktadır (Monsutti, 2007). Katılımcıların söyledikleri, yukarıda tartıştığımız göçmen istekleri yaklaşımının argümanlarının çerçevesine oturmaktadır. Yani Karasu örneğinde refakatsiz göçmen çocuklar savaşın onları oradan oraya savurduğu bir rüzgarın pasif mağdurları değil, savaşın etkileri altında hayatını kurmaya, canını kurtarmaya çalışan aktif, kararlar alan, göçün bilgisine sahip olan öznelerdirler.

Göçün bu aktif özneleri, kendi çocukluklarını yaşamının uzağında, erken yaşlardan itibaren yetişkin erkeklerin dünyasının bir parçası olmak zorunda kalmışlardır. Karasu’da görüldüğü üzere, refakatsiz göçmen çocuklar, on sekiz yaşının altında ve “çocuk” olarak değerlendirilmesi gereken ve Birleşmiş Milletler 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin tarif ettiği çocuk haklarını deneyimleme hakkına sahip kimseler olmalarına karşın, savaşlar, çatışmalar ve bizzat göç ve göçü izleyen süreçlerde

edindikleri zorlu deneyimler nedeniyle, çocukluğun dünyasından uzaktırlar. Yetişkinlerin karar alma, sorumluluk altına girme ve çalışarak para kazanmalarına benzer deneyimlere sahiptirler.

Bu erken yaşta yetişkinliğe zorlanmış kayıp çocukluk halinde katılımcıların benzer sözlerle betimlediği bir örüntü bulunmaktadır (Bozok, N. ve Bozok, M. 13–15 Temmuz 2016). İlk önce erken yaşlardan itibaren göç hakkında bilgi edinilmiş, hikayeler dinlenmiştir. Ardından sekiz-on yaş civarında Afganistan'da göçe karar verilmiş ve bunu hayattaki erkek ebeveynler ve akrabalarla tartışmışlardır. Ardından aynı bölgeden başka erkek çocuklardan oluşan kafilerle beraber İran'a doğru yola çıkmışlardır. Genellikle bir süre zaman geçirilen İran, çoğunlukla acı anılarla dolu bir transit ülke niteliğindedir. İran'da başka erkek çocuklarla beraber kalmışlar, güvencesiz koşullarda, kayıt dışı çocuk işçiler olarak çalışmışlardır. Burada koşulların daha iyi olduğunu duydukları Türkiye'ye gitme kararı vermişler ve tekrar yola çıkmışlardır. Bu örüntüde de görüldüğü üzere refakatsiz göçmen çocuklar kendi yaşamlarına ilişkin birçok kararı verme pozisyonundadırlar. Göç ve çalışma kararı başta olmak üzere kendi hayatlarına dair böyle kararları vermeleri çocukluktan çıkmalarının eşikleri olarak değerlendirilebilir.

Refakatsiz Afgan çocukların göç etmeleri, her ne kadar içine doğdukları savaş ortamının getirdiği sık karşılaşılır bir durum olsa da, sıradan, rutin bir deneyim olarak görülemez. Her şeyden önce, bu zorunlu göç çocuklar için büyük kayıplarla yüküdür. Çocuk tek başına göç etmekle üyelerinin bazılarını kaybettiği aileyi neredeyse tamamen kaybeder. Anadilinden uzağa düşer. Gündelik hayatın aşına tekrarlarını, tatlarını ve kokularını yitirir. Bu yitimler travmatik deneyimlerdir.

Göç çocuk yaşta gerçekleştirilmiş olsa da geride anılar, arkadaşlar, akrabalar, tanıdık yerler, alışılmış sesler ve yaşam biçimleri kalır. Bu kalıntılar çocuğun gelecek hayatının da kurucu öğeleri olur; çocuğun kendini ait hissettiği bir yaşam ve coğrafyanın izleri olarak varlıklarını hep sürdürürler. Görüştüğümüz refakatsiz göçmen çocuklar, ömürlerinin neredeyse yarısından azını geçirdikleri ana ülkeleri Afganistan'ı hep anıyor, anımsıyor ve anlatıyorlardı. Afganistan, bu çocuklar için başından beri terk edeceklerini bildikleri için öylece unutup geride bıraktıkları bir ülke değildi. Bazen çıplak, kirli duvara astıkları bir at resminde, bazen verdikleri bir Özbek pilavı tarifinde ya da ikram edilen bir bardak Afgan yeşil çayında, bazen de ülkelerinde hala sıkı sıkıya korunan bir gelenek olan başlık parasının kendileri için nasıl zorluklara yol açtığına

dair anlattıkları hikâyelerde, Afganistan, birçok yönüyle canlı bir unsur olarak varlığını sürdürüyordu.

Varılan Yer: Karasu Mahallesi

İstanbul Boğazı sırtlarında gecekondular ile yüksek güvenlikli evlerin yan yana ama birbirinden habersizmişçesine yükseldiği Karasu, on dokuz binden fazla nüfusuyla, Beykoz ilçesinin en kalabalık mahallelerinden biridir. Denize dik inen sokakların birbirine kavuştuğu bu mahallede, yerleşimin örgütlenişinde sınıfsal bir hiyerarşi bulunmaktadır. Boğaz'a yakın yerlerinde, 1990'ların ikinci yarısından itibaren inşa edilen, yüksek duvarları ile kendini dış dünyadan yalıtmış -ve mahallenin gecekondulu sakinleriyle ilişki içinde olmayan- lüks siteler, yamacın denizden giderek uzaklaşan yukarılarında ise mahalleye dalgalar halinde gelen göçmenlerin yaşadığı gecekondular yer almaktadır.

Beykoz'un Boğaz sırtlarındaki başka mahalleleri gibi yüz yıldan uzunca bir süredir, Karasu'nun demografik yapısı, hem iç göçle Türkiye'nin farklı yerlerinden farklı zamanlarda mahalleye gelenlerin, hem de dış göçle farklı tarihlerde gelen grupların oluşturduğu göç katmanlarının üst üste binmesiyle şekillenmiştir. Karasu, katılımcıların da benzer bir biçimde aktardığı üzere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlar'dan gelen "muhacirlerin" yerleştirilmesi için Boğaz sırtlarında kurulan mahallelerden biridir (Pul, 2013). Ardından, ülkemizde 1950'lerde hız kazanan sanayileşmenin etkisiyle başlayan iç göç dalgaları ile -başta Kastamonulular olmak üzere- Karadeniz'den gelen göçmenlerle beraber, mahallenin -kayıtdışı yerleşimler olan- gecekondularını görmeye başlamıştır. Bu göç dalgası, Karasu'nun son elli yıldaki belirgin niteliklerinden biri olan, formel ve informal sektörlerde çalışan işçilerin yaşadıkları, bir işçi mahallesi olma niteliğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Göçlerle gelen daha eski katılımcılarının belirttiği üzere, 1980'lerin sonlarında ise mahalleye yeni bir uluslararası göç dalgası başlamıştır. Doğu Bloku'nun dağılmaya başlamasıyla beraber Romanya'dan bir grup göçmen, çalışmak amacıyla İstanbul'a gelip mahallede açılan merdiven altı bir tekstil atölyesinde çalıştırılmak üzere Karasu'ya yerleştirilmişlerdir. Ardından 1990'larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan çatışmalar ve terör olaylarının sonucunda Karasu zorunlu göçlerle ikinci önemli iç göç dalgasını almıştır. Bu göç dalgasında mahalleye -başta Kars'tan gelenler olmak üzere- çeşitli illerden Kürt göçmenler gelmiştir. Bu grup, mahallede birbiriyle rekabet eden (erkek) göçmen işçi pazarının kurulmasına yol açmıştır.

Son olarak da mahalleye Afgan göçmenler gelmeye başlamıştır. Mahalleye gelen ilk Afganlar, önce Afganistan'dan Zeytinburnu'na gelen, sonra da 1990'larda bu işçi pazarını duyup Karasu'ya taşınan tek tük göçmenlerdir. Günümüzde Karasu'da Afganların işlettiği işyerlerinin sahibi haline gelmiş bu ilk göçmenler, bugünkü refakatsiz çocuklar ve bekâr genç erkeklerden oluşan profilin uzağındadır. 2000'lerin başlarında El Kaide ve Taliban'la birlikte Afganistan'da çatışmalar artınca ABD bu ülkeye müdahale etmiştir. Bu gelişmeler Afganistan'dan Karasu'ya bizim ikinci dalga olarak değerlendirdiğimiz yoğun göç dalgasının gelmeye başlamasına neden olmuştur. Böylece günümüzün çokuluslu ve çok etnisiteli göçmen mahallesi görünümünü ortaya çıkmıştır.

Mahalleye 13 yaşındayken gelen, mahalledeki "eski" Afgan göçmenlerden biri olan Hikmet, göçün ikinci dalgasının başlangıcını şöyle anlatıyor:

2007'de mahalleye geldim. Mahallede üç beş kişi vardı. Yolda çok eziyet çektim. Burada çok zor iş buldum. Bize hiç güvenmiyorlardı. Şimdi bize anahtar veriyorlar. İlk başta İran'da kazandığımız parayı harcadık. Hatta memleketten 200 Dolar istedik. Hiç unutmam. İlk geldiğimizde telefon, İnternet yoktu. Ailemizle ayda yılda bir konuşurduk. Aşağıda [Afgan] bir adamın yeri vardı. Oradan arardık.

2000'lerde başlayan Afgan göçü, günümüzde Karasu'da kalabalık bir nüfusu barındırmaktadır. Örneğin, mahalleye yaptığımız görüşmeden birkaç gün önce geldiğini belirten göçmenlerden biri olan -ve fakat öncesinde İran'da beş yıldır çalıştığını belirten- 14 yaşındaki Mahmud şöyle dedi:

Mahalleye gece geldik. Bizi buraya getirmişler. Sabah gözümüzü yukarıdaki parkta açtık. Burayı daha önce duymuştum. Ben amcamın oğlundan duymuştum. Bakındık ettik. Hemen mahalledeki Afganlarla tanıştık. Kafamızı sokacak bir ev bulduk.

Mahalle başlangıçtaki gibi keşfedilecek bir göç durağı değil, göçmen ağlarında bilinen ve paylaşılan bir göç hedefi haline gelmiştir. Mahallenin gerek daha eski sakinleri gerekse de Afgan göçmenler, Karasu'da günümüzde -çoğu kayıtdışı göçmenler olan- dört binden fazla Afgan göçmenin yaşadığını belirtmişlerdir.

Karasu Mahallesi'ndeki göç örüntüleri, göç çalışmaları alanında uzun zamandır bilinen bir fikri yansıtırcasına biçimlenmiştir. De Haas'ın da vurguladığı üzere, bir yere gelen göç yeni göçlere yol açar (2010b, s. 1587). Diğer bir deyişle, göçle varılan ülkede belirli bir yere belirli bir yerden göçmenler yerleşirse, bu durum -oradan- daha fazla

göçmenin gelmesinin yolunu açan toplumsal ilişkileri kurar. Bu ilişkiler içinde göçmen ağları kurulur ve göç akışının yönü belirlenmiş olur. Bu tesadüfi bir akış değildir. Göçmenlerin bu mahalleye gelmesi, mahallenin -yukarıda belirtildiği üzere- göçle kurulan geçmişiyle ilgilidir.

Karasu'ya ulaşan her yeni göçmen grubu -mahalledeki yüksek güvenli siteleri bir kenara bırakılacak olunursa- bir önceki göçmen grubundan daha yoksul ve kırılgan olduğu için, toplumsal ve ekonomik ilişki ağlarına ve toplumsal tabakalaşmaya ötekilerden daha aşağıda sıralanarak dâhil olur. Bu durum, mahallenin eski sakinleri ile Afgan göçmen çocukları arasındaki ilişkileri bir pazarlık alanına çevirmektedir.

Karasu Mahallesi'nde, Afgan göçmen çocukları ve eski sakinler arasındaki ilişki yumağı Helmut Lethen'in (2017) "insanların toplumsal mekânları içinde birbirine mesafe ve yakınlıkları" ile ilgili olarak anlattığı bir benzetmedeki gibidir. Lethen, insanların birbirlerine ne kadar yaklaşmış, birbirlerinden ne kadar uzak duracaklarını ayarlarken, yani "uygun mesafeyi" bulurlarken, tıpkı Schopenhauer'un ünlü üşüyen kirpiler hikâyesindeki gibi davrandıklarını belirtir (2017, s. 11). Bu hikâyeye göre, soğuk bir kış gününde kirpiler tek başlarına donmamak için birbirlerine yanaşırlar. Ancak çok yakın yanaşırlarsa okları birbirine batacağından, ötekine temas etmeyecekleri bir mesafede durmaya çalışırlar. Çok uzak dururlarsa da soğuktan donacakları için kendilerine yarar bir sıcaklığı yakalayana kadar yaklaşıp uzaklaşmaya devam ederler. Kirpilerin yaklaşmış yaklaşma hikâyesindeki gibi refakatsiz Afgan göçmen çocukları ve Karasu'nun eski sakinleri, aynı mahallede yaşarken birbirlerine karşı uygun mesafeyi yakalayabilmek için sürekli pazarlık ederler. Bu pazarlık sosyal ve ekonomik bir ilişkiler ağı oluşturur; bu ağ içinde gerçekleşir. Her iki taraf için de sağlanacak çıkarlar ve yaşamı sürdürebilme mücadeleleri mesafeyi ölçmenin temel kriterleridir.

Karasu'nun eski sakinleri Afgan göçmen çocuklara evlerini kiralayacak kadar yakın, komşuluk etmeyecek kadar uzaktırlar. Afgan göçmen çocukların kaldığı evlerde dört ile kırk kişi kalmaktadır. Evler, yerlilere konut başına, Afgan göçmenlere ise kalacak kişi başına fiyat biçilerek kiraya verilmekte, böylece daha fazla kira geliri elde edilmektedir⁸. Üstelik, Afgan göçmen çocuklara kiralanan gecekondular, güneş almayan, rutubetli, çoğunlukla yol seviyesinin altında, bakımsız ve yerlilerin oturmak istemediği evlerdir. Böyle bir gelir kapısı olmasına rağmen, mahallenin eski sakinleri bir yandan da "salgın hastalıklar yayılıyor" gerekçesiyle Afgan göçmen çocuklarının bu

⁸ Alan araştırmasının yapıldığı günlerde Karasu'da iki odası ve bir salonu olan bir gecekondun için yerlilerden 700-800TL, Afgan göçmenlerden ise kişi başı 150-200TL kira alınmaktaydı.

evlerde kalabalık bir biçimde yaşamalarından şikayet etmektedirler. Örneğin 16 yaşındaki Piruz, Karasu'yu anlatırken şöyle dedi:

İlk başta buraya Romanyalılar gelmiş. Onlar gidince bir-iki Afgan yerleşmiş. Evler uygundur. Şimdi zaten Ataşehir'e gitsen adam on tane yabancı bekara evini vermez. Batırırlar der. Burası işçi mahallesi. Yoksul yer. Tanıyorlar. Para kazanıyorlar evlerden. Veriyorlar.

Çocuklar, iş bulabilmek için cep telefonlarını öğrenip yerli işverenlerle telefonlaşacak kadar yakın, acil bir durumda yerli bir komşunun onları hastaneye götürmesini isteyemeyecek kadar uzaktırlar. Eski sakinler, Afgan çocukları "sessiz", "içine kapanık" ifadeleriyle tarif ederken, aynı zamanda "çok yüksek sesle müzik dinlemelerinden" şikayet ederler. Bir taraftan "dilenmeyen", "çok çalışkan insanlar" olduklarını söylerken, öteki taraftan "işlerini ellerinden alan", "vergi vermeyen" kişiler olduklarını söylerler. Ya da bir başka örnekte mahalledeki bakkallardan biri "benden sadece bu göçmen çocuklar ekmek, salça, üzüm alıyor" diyerek bir küçük esnaf olarak varlığını onlara dayandırırken, diğer yandan "mahallenin huzuru kaçtı, bunları buradan götürsünler" demektedir. Bir taraftan "burada bir Afgan yatır var; onun için Afganlar geliyor, yerleşiyor" diyorken, öte yandan yine aynı katılımcı "amele pazarı olduğu için Afganlar buraya geliyor" demektedir. Aynı kimselerin ağızlarından dökülen ve çelişkiler yumağı gibi gözükten tüm bu ifadeler, mahallenin eski sakinleri ve Afgan göçmenlerin, stratejileri olan özneler olarak kendi hareket alanlarını ve birbirlerine karşı mesafelerini işaretleme pazarlıkları olarak değerlendirilebilir.

Olağanüstü haller dışında birbirlerinin evlerine gitmeyen, kahvehanede, camide veya başka ortamlarda birlikte vakit geçirmeyen kapalı bir mekânda sosyal ilişki kurmak zorunda kalmayan, yolda karşılaştıklarında birbirine selam vermeyen mahallenin eski sakinleri ve Afgan göçmen çocuklar için en kaçınılmaz karşılaşma mekânı, Üsküdar'ın merkezinden Karasu'ya giden belediye otobüsüdür. Bu kaçınılmaz karşılaşma mekânı, eski sakinlerin mahalleyi anlatmak için en sık başvurdukları referanstır. Örneğin mahallede yaşayan emekli öğretmen Yılmaz şöyle dedi:

Aylığımı almaya gittim geçen gün. Bindim otobüse. Hep Afgan dolu. Yer yok. Bir tane yaşlı bayan bindi okulun oradan. Ya... Birisi de demiyor "teyze otursun". Beni bırak ben 62 yaşında adamım. Ben zaten ayaktayım... Ama Allah razı olsun ki diğer taraftan bir bayan -o da var kırk yaşlarında. Kalktı da o yer verdi. Düşünebiliyor musun!... Gerçekten çok mahallemiz Afganlarla sıkıntılı yani. Gerçekten!...

Mahalledeki refakatsiz Afgan göçmen çocuklar hakkında “Afganlar”, “pislik”, “saygısızlık”, “gürültücülük”, “pis koku”, “pis üst baş”, “ter kokusu”, “umursamazlık”, “yaşlılara yer vermeme” gibi ifadeleri içeren pek çok buna benzer örnek göstermek mümkün. Karşılaşmalar alanı bu otobüs bahsinde gördüğümüz üzere, aslında Schopenhauer’ın kirpilerinin birbirine fazla yaklaşmasıdır. Dolayısıyla, gruplar birbirleriyle zorunda kalıp temaslar kurduklarında dışlama ve etiketleme gün yüzüne çıkar. Kültürel antropolog Mary Douglas’ın *Saflık ve Tehlike*’de altını çizdiği gibi buradaki koku ve pislik, hâkim grup ile göçmen azınlık arasında sınırları simgesel yollardan çizen metaforik anlamlar barındırmaktadır (2007). Mahallenin eski sakinlerinin bu söylemleri, mevcut düzene karşı gelen, denetimin dışına çıkan, tehdit oluşturan, doğru zamanda doğru yerde olmayan şeyin (burada refakatsiz Afgan göçmen çocukların) hijyenik anlamda böyle olup olmadığına bakılmaksızın “pis” ya da “kirli” olarak değerlendirilmesi ve ortadan kaldırılması gerektiği arzusunu taşır.

Bu bölümde tartıştığımız mesafe ayarlama çabaları, göçmeni içeriye alarak dışlamak, karşılıklı faydalanmak, birbirine öfkelenmek, kavga etmek, birbirine mecbur olmak gibi çelişkili durumları içerir. Sonuç olarak, eski sakinler için uygun mesafede, göçmen çocuklar ne mahallenin bir parçası olarak görülür, ne de tam anlamıyla mahalleden dışlanır. Çocuklar için uygun mesafede ise, ne mahallede kendilerini tam olarak evlerinde hissederler, ne de tam olarak buraya bütünüyle yabancıdırlar.

Mahallenin Kalbi: Karasu’da Emek Pazarı

Karasu Mahallesi’nin kalbi, mahallenin daha eski sakinleriyle refakatsiz Afgan göçmen çocuklar arasındaki inişli çıkışlı ilişkilerin seyrini belirleyen, mahallenin oldukça yakınında yer alan Anadolu Hisarı – Küçüksu hattındaki amele pazarıdır. Yaklaşık üç yüz metrelik bir yol üstü alana yayılan bu amele pazarı, Afgan göçmen çocukların, yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki iç göçlerle Karasu’ya gelen ve artık “mahallenin yerlisi” haline gelmiş olan, daha eski sakinler ile birlikte inşaat işlerinde çalışmak için iş aradıkları, iş ararken emek ve ücretlerinin piyasa koşullarında rekabete girdiği ve bu rekabetin sonucunda çatışmalara varan gerilimler yaşanan bir alandır.

Afgan göçmen çocuklar, düşük ücretlerle ve kol gücüyle çalışılan inşaat işleri için rekabete girilen bu amele pazarında -mahallenin yerlilerinden- daha düşük ücretlerle ve daha kötü koşullarda çalışmayı kabul ederek, tercih edilen bir emek gücü haline gelmişlerdir. Mahalleye ilk gelen göçmenlerden biri olduğunu belirten 19 yaşındaki İshak, amele pazarını şu sözlerle anlatmaktadır

Buraya ilk geldiğimizde, yokuşun aşağısındaki amele pazarında saatlerce iş bekledim. Çok açtım ve işe ihtiyacım vardı. Asla unutmam, bir gün bir adam geldi ve “Üç kişiye ihtiyacım var” dedi. Ben de arabanın içine girdim. O zamanlar küçüktüm. Ufak tefek biriydim. On iki ya da on üç yaşındaydım. “Sen daha çocuksun. Çalışamazsın” dedi ve beni dışarı çıkardı. Çok üzüldüm. Param yoktu. Daha sonra çalışmaya başladık. Biz günlük 40 Lira talep ederken, Türkler yaklaşık 70 Lira için çalışıyordu. Bu yüzden bize iş vermeye başladılar. Yerliler bizden kurtulmaya çalıştı. Ama şimdi biz [işçi pazarında] daha çok kişiyiz. Ve onlardan sadece birkaç tanesi kaldı.

Karasu’daki emek pazarında, refakatsiz Afgan göçmen çocuklar, aynı zamanda mahallenin yerlilerinin düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları nedeniyle tercih etmediği lağım kuyusu açma, hamallık, çatı yapma, iş güvenliğinin olmadığı koşullarda inşaat işleri yapma gibi işlerde, amele pazarında iş bulabildiklerinde çalışmaktadırlar. Görüşme sırasında, önceki gün çalıştığı inşaatta koruyucu gözlük olmadan kaynak yaptığı için gözleri kıpkırmızı olan on altı yaşındaki Muhammed, bu durumu şöyle özetlemiştir:

Aylık iş bulamıyoruz. Çalışma izni yok. İnşaatlarda günlük çalışıyoruz. Bir gün bir iş bulabiliyorsan numaranı saklıyorlar. Seni beğenirlerse iş olduğunda arıyorlar. İnşaatla her işi yapıyoruz. Ayda aşağı yukarı yirmi gün çalışıyoruz.

Yoğun bir sömürünün yaşandığı bu emek pazarı, kayıtdışı ve refakatsiz Afgan göçmen çocukların, göçmen çocuk işçilere dönüştüğü bir alandır. Bu ilişkiler ağı içinde kayıtdışı göçmenler olmaları, Karasu’daki Afgan çocukların güvencesiz, sömürüye açık ve kırılgan bir emek gücü haline gelmelerine yol açmaktadır. Sözkonusu çok katmanlı sömürülme durumu, diğer yandan da refakatsiz Afgan göçmen çocukların, koşullarla başa çıkmak için küresel dünyayla ilişkiler kuran stratejiler geliştirdikleri ve öznellikler kurdukları bir ilişkiler ağının parçasıdır.

Bu bağlamda, göçmen istekleri yaklaşımının göçle ilgili deneyimlerin farklı boyutlarını görmemize imkân tanıdığının altını çizmiştik. Bu yaklaşım göçmenlerin emek süreçleri ile ilgili de bize farklı bir perspektif geliştirme olanağı sunar. Refakatsiz Afgan göçmen çocukların emeklerinin sömürülmesi sürecinin, ezen ezilen, sömüren sömürülen arasında gerçekleşen dikey, pürüzsüz ilişkiler bağlamında gerçekleşmediğini anlarız. Afgan göçmen çocuklar para kazanmaya çalışırken belirli bir çalışma ve iş bulma bilgisi edinirler; iş bulma ağları inşa ederler. İş bulmak, para kazanmak, ucuz

emek piyasasında rekabet edebilmek için çeşitli stratejiler oluştururlar. Örneğin iş bulmak, işverenle pazarlıklar yapmak, mahallelilerle bir sorun çıktığında sorunu çözmek için ilişki ağları geliştirmektedirler. Bu ilişki ağları da saf bir göçmen dayanışmasından ziyade, deneyimli, bilgili ve girişken olanların yukarıda sıralandığı hiyerarşik ilişkiler barındırmaktadır (cf. Bozok, M. ve Bozok, N. 2018).

Diğer yandan, göçmen çocukların mahalleyle sınırlı kalmayan, küresel ilişkilere açılan beklentileri mevcuttur. Görüşmeler yaptığımız evlerde açık olan televizyonlarda haber kanallarının ve ekonomik göstergeleri anlatan programların izlendiğini gördüğümüzde çocuklara neleri takip ettiklerini sorduk. Özellikle dolardaki değişimleri sıkı sıkıya takip ettiklerini anlattılar. Türkiye'nin siyasi gündemini de yakından takip ediyorlar ve bunun genelde ekonomiye ve özelde kendi hayatlarına getireceği sonuçları öngörmeye çalışıyorlardı. Doları takip etme sebepleri Afganistan'da kalan aile üyelerine parayı dolar olarak göndermeleriydi. İstanbul'da kayıtdışı göçmenler olarak, kazandıkları parayı Afganistan'da bulunan aile üyelerine gönderme yolları da ayrıca pek çok uluslararası yasal alanı baypas etmeyi gerektirir. Refakatsiz göçmen çocuklar, işçi dövizlerini ülkelerine göndermenin bilgi, deneyim ve sözlü akit yapma gerektiren incelikli yollarına hakimdirler⁹.

Başka bir örnekte, Afgan göçmenler ve iş bulma ilişkisi bağlamında İran, Türkiye ve Avrupa arasında, birçok değişkeni hesaba katan, karşılaştırmalı analizler yapıyorlardı. Hangi ülkenin hangi handikapları ya da hangi fırsatları barındırdığına ilişkin de bir bilgi ağı oluşturmuşlardı. Bu ağ sayesinde hayatlarına yön veriyorlar, yeni göç kararları alabiliyorlardı. Dolayısıyla, refakatsiz göçmen çocuklar Karasu Mahallesi ile sınırlandırılmayacak, Afganistan'dan İran'a, Türkiye'den Avrupa'ya uzanan bir hatta yayılan ekonomik pazarın ve bu pazarda göçmen emeği ederinin bilgisine sahiptiler. Bir yanlarıyla Karasu'daki amele pazarına mahkûm gibi gözüken, İstanbul'da işçi olarak çalışmaya gittikleri yerler dışında bir yeri görmediklerini söyleyen bu çocukların, diğer yanlarıyla göçe özgü bir hayat ve dünya bilgisine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Görüşmeleri yaptığımız dönemde, Afgan çocuklar, Suriye'den Türkiye'ye gelen göç hakkında ayrıntılı fikir sahibiydiler. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'den geçerek Avrupa'ya gitmeleri, gitme biçimleri, vardıkları duraklarda geçinip geçinemeyecekleri üzerine değerlendirmeler yapıyorlardı. İstanbul'u gezme, görme, bilme haritaları

⁹ İşçi dövizleri konusu göçmen istekleri yaklaşımının savunucuları tarafından ayrıntılı olarak incelenmektedir. Birkaç temel çalışma için bkz. Carling, 2008; de Haas, 2005.

oldukça sınırlıyken ve işlevselken, dünyaya dair bildikleri, değerlendirmeye aldıkları, üzerine konuştıkları ufuk çok daha genişti. Yani, göçmen çocukların kendine özgü bir gündemi, bilgi birikimi, yaşam deneyimi ve şehir ve dünya haritaları vardı.

Sonuç

Göçü araştıran bir araştırmacının, göçe ve göçmenlere bakışını nasıl ve nereye konumlandıracağı, göçmenleri kimler olarak değerlendireceği, onların hayat deneyimlerini hangi bağlam içine yerleştireceği meseleleri sonuçta onun ortaya koyacağı göç hikayesini belirler. Bu durumda aynı göç deneyimine bakan iki araştırmacıdan birisi ortada bir entegrasyon sorunu görürken, diğeri bir ölüm kalım mücadelesi görebilir. Bu farklı görmelerin ardında hem farklı araştırma metodolojileri hem de farklı kuramsal arka planlar yatar. Biz bu makalede Karasu Mahallesi'ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların hayata tutunma stratejilerini ele alırken, "göçmen istekleri" yaklaşımından hareketle bakışımızı ve konumumuzu kurmaya çalıştık.

Yazı içinde de tartıştığımız üzere göçmen istekleri yaklaşımı, göçmenlerin kendi göç deneyimlerine, yaşama dair hayallerine, gelecek beklentilerine, ihtiyaçlarına, umutlarına, çektikleri zorluklara, buldukları hayatta kalma yollarına odaklanmaktadır. Böylece bazı klasik göç kuramlarından farklı olarak, göçmeni göç ile vardığı yer ve buradaki toplumla karşılık içinde anlamak yerine, onu kendi göç sürecinin aktif eyleyeni olarak anlamaya çalışır. Öte yandan, burada bizim çalışmamızın da gösterdiği üzere, bir elde göçmenin kendi istekleri bulunurken, diğer elde de göçün arka planını oluşturan tarihsel koşullar ve göçün içinde gerçekleştiği özgül sosyoekonomik ve kültürel bağlamlar bulunmaktadır.

Bu daha geniş yapısal örüntüler, Karasu Mahallesi'ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocuklar özelinde düşündüğümüzde, Afganistan'da yıllardır bitmeyen savaşı onun getirdiği yoksulluğu ve zorlu hayat koşullarına işaret etmekte. Bizim görüştüğümüz çocuklar istisnasız olarak savaş ve çatışmalar nedeniyle kaçınılmaz olarak göç ettiklerini anlattılar. Diğer bir deyişle, zorunlu göçün ardında, Afganistan'da sürgit devam eden savaşın bir göç kültürü oluşturması yatıyordu. Bu nedenle, çocukları aniden değil, dalga dalga gerçekleşen bir zorunlu göçün aktörleri olarak görmek gerekiyor. Göç, zamana yayılınca kendi örüntüsünü oluşturmuştur. Refakatsiz göçmen çocuklar, hayat içinde bir savrulmanın sonucunda değil, bilgisini ve yolunu bildikleri bir şeye karar vererek göç etmişlerdir. Göçmen istekleri yaklaşımı penceresinden bakarken, refakatsiz göçmen çocukları etkin özneler olarak değerlendirmemize olanak

taniyan ilk tartışma alanı, çocukların göç etmeye karar vermeleri idi. Bu süreçte kendi iradeleri, Afganistan'daki koşullar, evde kalan diğer erkeklerin göç hakkındaki fikirleri ve daha önce göç edenlerden ulaşılan deneyimler iç içe geçiyordu.

Refakatsiz göçmen çocukların göç süreçlerindeki etkin özneler olarak karşımıza çıktığı ikinci tartışma alanı, mahalledeki göçmen çocuklar (göçmen azınlık) ile mahallenin eski sakinleri (hâkim grup) arasında çok yönlü dışlama ilişkileri bulunmasıyla ilgilidir. Afganistan'dan gelen refakatsiz göçmen çocukların Karasu Mahallesi'nde dışlanması ve etiketlenmesi, otobüs yolculuğundan, sokaklarda "gruplar halinde" gezinmeye, ev kiralamadan "salgın hastalıklar yayan kişiler" olarak değerlendirilmeye değin pek çok simgesel sınırlar ve metaforik anlamlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Buna karşın, refakatsiz göçmen çocuklar, dışlanmanın etkilerini pasifçe kabul edip köşelerine çekilmezler. Nasıl komşuluk yapılacağını, mahallelilerle gerilimlerde sorunların nasıl çözüleceğini, hangi saatlerde nerelerde bulunulabileceğini öğrenerek ve birbirlerine öğreterek, mahallede uygun sosyal mesafeleri yakalamaya çalışırlar. Bu uygun sosyal mesafeleri inşa edebilmek için, pazarlık eden özneler haline gelmektedirler. Bu süreçte mahallede kendi aralarında dayanışma ağları oluştururlar (cf. Bozok, M. ve Bozok, N., 2018). Bu yolla, mahallede gruplar halinde yaşamının verdiği güçten yararlanarak, kendilerine alanlar açarlar. Bu alanlar aracılığıyla bir taraftan mahallede kendileri için güvenli ortamlar oluştururlar; diğer taraftan da emek pazarında diğer rakip gruplarla karşılaştıklarında iş bulma fırsatlarını arttırırlar. İş bulma çabası, Karasu Mahallesi'ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların hayata tutunma çabasının en önemli kısmıdır.

Karasu Mahallesi'ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukları bilgi, beceri ve irade sahibi aktörler olarak işaret etmemizi mümkün kılan husus, onların emek ilişkilerindeki hayatta kalma mücadeleleridir. Bu, makalenin üçüncü tartışma alanıdır. Bu çocuklar, daha düşük ücretler karşılığında daha kötü koşullarda çalışmayı kabul ederek mahalledeki emek pazarında mahallenin eski sakinleriyle rekabet eden aktörlerdir. Bu rekabette acımasız koşullarda çalıştırılan çocuk işçilere dönüşmüşlerdir. Kırılgan emekleri sömürülür. Güvencesiz koşullarda sık sık iş kazaları geçirirler; kaza geçirdiklerinde ise sağlık hizmeti alamazlar. Kendi anlatımlarını izleyerek söylersek, kimi zaman ücretleri ödenmez, kimi zaman ücretlerini istediklerinde şiddet görürler, kimi zaman da istismara uğrarlar. Zamanlarının çok büyük bir bölümünde bu karanlık tablo içinde çalışan, yaşayan çocuklar, uzaktan bakınca bir döngüye hapsolmuş gibi gözükürler. Ancak kendi yaşam öyküleri ve deneyimlerine ilişkin anlatımlarına kulak

verince, bu döngünün dünyaya açılan bir ağıın içinde yer aldığını ve zaman zaman bu ağıın farklı noktalarına (örneğin başka ülkelerdeki emek pazarlarına) referans verdiğini görürüz.

Bu referanslar, Karasu Mahallesi'ndeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların sömürüldüğü bu karanlık emek ilişkileri tablosunun etkilerini ortadan kaldırmaz, fakat tablonun başka bir boyutunu gösterir. Söz konusu çocuklar, mahalle(li)nin sınırlarını aşan daha geniş bir ölçekteki küresel emek ilişkileri ve emek pazarları hakkında bilgilere ve sürekli yenilenen enformasyona sahiptirler. Mahalledeki refakatsiz Afgan göçmen çocukların kayıtdışı göçmenler olmalarıyla da ilişkilenen bu durum, onları bir taraftan yersiz yurtsuz, her an bulunduğu yeri terk edip başka bir yere gidebilecek göçmenler haline getirirken, diğer taraftan da emeğini güvencesiz koşullarda satarak hayatta kalan göçmen çocuklar (yarının yetişkinleri) olarak onları varacakları ülkelerin sömürü koşullarından muaf tutmamaktadır.

Teşekkür Notu: Bu çalışmayı mümkün kılan, vakit ayırıp bizimle görüşmeyi kabul eden, hayatlarının bir kısmını bizimle paylaşan Karasu'daki Afgan çocuklara ve gençlere müteşekkirimiz. Bu yazının yazım aşamasında metnimizi okuyup, fikirlerini bizimle paylaşan Pınar Karababa Kayalığı ve Laçın Tutalar'a da teşekkürü borç biliriz.

Kaynakça

- Barfield, T. J. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton: Princeton University Press.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2018). *Afghanistan*. <http://www.unhcr.org/afghanistan.html> Erişim, 15.3.2018.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1997). *Guidelines on Policies and Procedures in dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*. <http://www.unhcr.org/publications/legal/3d4f91cf4/guidelines-policies-procedures-dealing-unaccompanied-children-seeking-asylum.html> Erişim, 18.3.2018.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (1989). *Convention on the Rights of the Child*. <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf> Erişim, 18.3.2018
- Boland, K. (2010). *Children on the Move: A Report on Children of Afghan Origin Moving to Western Countries*. UNICEF.

- Bozok, M. ve Bozok, N. (2018). "The Household, the Street and the Labor Market: Masculinities and Homosocial Solidarity Networks of Afghan Migrant Boys in a Squatter Neighborhood in Istanbul". *NORMA: Nordic Journal for Masculinity Studies*. <https://doi.org/10.1080/18902138.2018.1519241> (Online yayımlanma tarihi 7.09.2018).
- Bozok, N. ve Bozok, M. (13–15 Temmuz 2016). Enforced Adulthood After Post-War Migration: Unaccompanied Male Afghan Child Asylum Seekers in Karasu Neighborhood, Istanbul. Bildiriler kitabında yayımlanmış sunum. Children and War: Past and Present Third International Multidisciplinary Conference. University of Wolverhampton ve University of Salzburg, Salzburg, Avusturya.
- Carling, J. (2002). Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Caper Verdean Experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (1). 5–42.
- Carling, J. (2008). The determinants of Migrant Remittances. *Oxford Review of Economic Policy*, 24(3), 582–599.
- Carling, J. (2014). The Role of Aspirations in Migration. Determinants of International Migration'da sunulan tebliğ. Oxford, International Migration Institute, University of Oxford, 23–25 Eylül 2014.
- Carling, J. ve Collins, F. (2018). Aspiration, Desire and Drivers of Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 44(6). <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>. 909-926.
- Castles, S. (2010). "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10), 1565–1586. DOI: 10.1080/1369183X.2010.489381
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Collins, F. L. (2009). Transnationalism Unbound: Detailing New Subjects, Registers and Spatialities of Cross-Border Lives. *Geography Compass* 3(1). 434–458 DOI:10.1111/j.1749-8198.2008.00187.x
- de Haas, H. (2010a). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *IMR* 44(1), 227–264.

- de Haas, H. (2010b). The International Dynamics of Migration Process: A Theoretical Inquiry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1587-1617.
- de Haas, H. (2005). International Migration, Remittances And Development: Myths And Facts, *Third World Quarterly*, 26(8), 1269-1284.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdal, M. B. Ve Oeppen, C. (2018). Forced to Leave? The Discursive And Analytical Significance Of Describing Migration As Forced And Voluntary. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6). <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384149>. 981-998.
- IOM (2014). *Afghanistan: Migration Profile*. Kabil: IOM.
- IOM (2011). *Unaccompanied Children on the Move*. Cenevre: IOM.
- IOM (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: IOM.
- Lethen, H. (2017). *Soğuk Temas: İki Savaş Arasında Almanya'da Yaşama Deneyleri ve Mesafe Kültürü*. (Çev.) T. Birkan. İstanbul: Metis.
- Monsutti, A. (2008). Afghan Migratory Strategies and The Three Solutions to the Refugee Problem. *Refugee Survey Quarterly*, 27(1), 58-73.
- Monsutti, A. (2007). Migration as a Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity and Adulthood in Iran. *Iranian Studies*, 40(2), 167-185.
- Pul, A. (2013). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 15, 159-182.
- Rasanayagam, A. (2003). *Afghanistan: A Modern History*. Londra: I. B. Tauris.
- Runion, M. L. (2007). *The History of Afghanistan*. Westwood, Conneticut: Greenwood Press.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. Londra: I. B. Tauris.

- Takis, A. (7.12.2015). Refugee crisis 2015: Chronicle of a Foretold Crisis. <https://gr.boell.org/en/2015/12/07/refugee-crisis-2015-chronicle-foretold-crisis>. Erişim, 10.8.2018.
- Van Hear, N.; Bakewell, O. ve Long, K. (2018). Push-Pull Plus: Reconsidering The Drivers of Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 927-944 <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384135>
- Van Heelsum, A. (2017). Aspirations and frustrations: experiences of recent refugees in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 40(13), 2137-2150, DOI: 10.1080/01419870.2017.1343486
- Van Heelsum, A. (2016). Why migration will continue: aspirations and capabilities of Syrians and Ethiopians with different educational backgrounds. *Ethnic and Racial Studies*, 39(8), 1301-1309, DOI: 10.1080/01419870.2016.1159711
- Luna Vives, L. (2012). Fragmented Migrant (Her)Stories: Multi-sited Ethnography and Feminist Migration Research. (ss. 61-77). İçinde, Bonifacio, G. T. (der.), *Feminism and Migration: Cross-Cultural Engagements*. Dodrecht: Springer.
- Wahab, S. ve Youngerman, B. (2010). *A Brief History of Afghanistan*. New York: Facts on File.